

1914 febr. 20

Gr. Tisza István miniszterelnök válasza Bujanovics Gyula sürgős interpellációjára a „román paktum-tárgyalások” tárgyában¹

Képv. Napló, 1910—15, XXII. 242—257. 1.

T. Képviselőház! Amint a lapokból méltóztatnak látni, megjelent a román nemzetiségi párt bizottságának nyilatkozata, amely befejezésre juttatja a nemzetiségi párt megbízottai és közöttem lefolyt eszmecsereket, s abba a helyzetbe juttat, hogy megadhatom a minden tekintetben kimerítő felvilágosítást. (*Halljuk! Halljuk!*)

Mondhatom, t. ház, nehezen vártam, hogy ez a nyilatkozat elérkezzék, és végre csupaszon, szárazon előterjesztett tények objektív világossága mellett ítélhessen a közvélemény eljárásom felett, és ítélhessen azok felett a nagyhangú vádak és támadások felett, amelyek ezt az egész akciót kísérték és diszkreditálni törekedtek. Előre kegyes elnézését kérem a t. háznak, ha talán száraz és unalmas leszek (*Halljuk! Halljuk!*), de feladatomat ma elsősorban abban látom, hogy minden részletében megismertessem a t. házzal a kormánynak ez eszmecserek körébe felvett összes kérdésekre nézve elfoglalt álláspontját, tett kijelentéseit. (*Halljuk! Halljuk!*)

Nem kívánja részletesebben kifejteni, miért vállalkozott erre az akcióra. — A román nemzeti párt képviselőivel folytatott tárgyalásainak indoka az a felismerés, hogy „a magyar nemzeti állam az országban lakó nem magyar ajkú polgárokkal való testvéries, jó egyetértésben keresi a maga hivatásának megvalósítását”.

...Hogy a légkör kifejlődhessék, az természetesen nemcsak a magyar nemzeten, hanem az ország idegen ajkú polgárain is múlik. (*Úgy van!*) Nekik kell olyan magatartást tanúsítaniok, nekik kell a maguk jogos törekvéseit a magyar nemzeti állam létfeltételeivel úgy összhangzásba hozniok, hogy ezáltal eloszlassák a félreértést, eloszlassák a bizalmatlanságot, és megteremtsek a bizalomnak, az együttérzésnek alapjait. (*Élénk éljenzés.*)

Éppen ebből a szempontból tekintve a helyzetet, nem most, nem is tegnap, de már évtizedekkel ezelőtt végtelenül sajnálatos jelenségnek találtam azt a tény, hogy ez az összhang, amely hál' Istennek, megvan ez ország idegen ajkú polgárai igen nagy többségénél, talán legkevésbé van meg éppen annál a népfajtánál, amelyiknél pedig ennek összes előfeltételei a legteltsebben megvannak, hogy éppen annak a népfajtnak: a román népfajtnak többsége ma még olyan állásponton áll, amely ellentétet, bizalmatlanságot jelent és von szükségképpen maga után, amelyik népfajtra nézve nemcsak az áll, ami áll ez ország minden polgárára, hogy — ha jól meggondolja a helyzetét — meg lehet elégedve azzal a sorssal, amelyet az évezredek alkotmányával bíró és évezredek egész múltjában a szabadságot kereső magyar nemzet biztosít számára, de amelynél még a legsovinisztább nacionalista álmok is azt követelik, hogy azok a románok, akik ebben a monarchiában laknak, e monarchia dualisztikus jellegének, a magyarság preponderáns uralmának jöjjenek segítségére (*Igaz! Úgy van!*)...

Már a kilencvenes évek elejétől kezdve, tehát több mint húsz éven át törekedett ennek a megegyezésnek a megvalósítására. — Röviden vázolja az előzetes tárgyalásokat. — Meglepő, hogy említett sem tesz a Mihú-akcióról (I. Iratok V. köt. 72., 77. és 86. sz. irat) s annak fejleményeiről, és hogy a tárgyalások fonalát csak 1913 tavaszán veszi fel.

...Tulajdonképpen már kormányraléptem előtt, ez állás elfoglalása előtt, az akkori miniszterelnök úrnak nem megbízásából talán, de tudtával és helyeslésével vettem fel a személyes eszmecserek fonalát a román nemzetiségi párt egyes vezető férfiival. Én kerestem rá alkalmat, hogy Mihali Tivadar t. képviselőtársamat megkérdezzem, nem volna-e mód közelebb jutnunk egymáshoz, megismerkednünk a románság óhajtásaival, panaszaival, kielégítést kérő érdekeivel, és az az eszmecsere nem hozhatna-e közelebb az ellentétek kiküszöbölése felé. (*Halljuk! Halljuk!*)

¹ A beszéd és a két Bujanovics-felszólalás külön röpirat alakjában is megjelent, az Irományokban is közlésre került. (1910—15. évi Képv. Ir., XXXVII. 481—508. l.)

Ez a fölszólítás visszhangra talált, és már a múlt év — gondolom — március vagy április havában kezdődtek meg azok a bizalmas eszmecserek között, mint akkor házelnök, tehát tulajdonképpen ebből a szempontból mint magánember és a román nemzeti komité három tagja közt, akik ez eszmecserek folytatására kiküldettek. Ezek az eszmecserek azután folytattattak kormányraléptem után; különböző okokból nem a legelső időben, de felvettük a fonalat először október, azután december havában, és januárban ismételen találkoztunk, ismételen beszélünk. Ezen megbeszélések tulajdonképpen mindig ugyanazon elvi alap fenntartása mellett egyes részletes kérdések körül forogtak. Mert hiszen természetsszerűleg az elvi keretek adva voltak, azokhoz ragaszkodom régóta, első ifjúságom óta, s csakis ezen alapok sértetlen fenntartása mellett tartom egyáltalán lehetségesnek és üdvösnek a megegyezést. Nem is lehetett tehát arról szó, hogy ezen alapokat elhagyjam. És tulajdonképpen az igazság érdekében el kell ismernem, hogy azon t. urak részéről olyan követelések, amelyek a magyar nemzeti állam létfeltételével ellentétben állottak volna, csak igen szűk körben érvényesítették. Politikai természetű, az állam berendezkedésével kapcsolatos kérdésben tulajdonképpen két konkrét kívánság mutatkozott. Az egyik az, hogy bizonyos garanciák nyújtassanak arra, hogy az országnak túlnyomólag románakta vidékein román tisztviselők fognak alkalmaztatni, a másik pedig, hogy bizonyos garanciákat kapjanak arra, hogy a nagyszámú választókerületekben a választók túlnyomó többsége román lesz.

Ami az elsőt illeti, azt kénytelen voltam mindjárt kezdetben a limine visszautasítani (*Általános élénk helyeslés.*), kifejezést adva annak, hogy magam részéről nagyon óhajtom azt, hogy a román intelligencia részt vegyen az állami szolgálatban, másrésztől feltétlenül szükségesnek tartom, hogy a néppel érintkező hatósági közegek a nép nyelvén tudjanak beszélni, a néppel annak anyanyelvén érintkezzenek (*Élénk helyeslés.*); abban a tekintetben azonban a magyar közszolgálat egységén rést ütni lehetetlenség volna, hogy az itt bizonyos területekre: román és más ajkú, tót vagy szerb ajkú területekre osztassék fel. (*Általános helyeslés.*)

A másik kérdésre nézve már előbb jeleztem azon t. urak előtt, hogy igen nagy csatlódás vár reájuk. Hiszen akkor már el volt fogadva az anyagi választói jog, amelyből kétségtelenül látszott, hogy hátramaradottabb kulturális állapotaiknál fogva egyelőre jóval kevesebb román választó lesz, mint amennyi a románok népesség szerinti arányának megfelel. Ebből természetsszerűleg következett, hogy minden valószínűség szerint sokkal kevesebb választókerületben lesz román ajkú választói többség, mint amennyire ők gondoltak. Tavasszal még általánosságban, konkrét számok állítása nélkül fejezhettem ki meggyőződésemet, már ősszel azonban, az októberi megbeszélések alkalmával jeleztem azt, hogy a román többséggel bíró kerületek száma semmi körülmények között nem fogja a 30-at elérni, amint hogy méltóztatnak látni az elvégzett és már befejezéshez közel álló detailmunkából, hogy körülbelül 27-ben állapíthatjuk meg a román többséggel bíró választókerületek számát.

Itt azután hangsúlyoznom kell, hogy nem is kértek tőlem az illető t. urak mást, mint hogy bizonyos számú kerületekben román többség legyen. Arról, hogy e kerületekben hogyan diszponáljunk, hogyan gondolkozzunk, hogy kik és milyen politikai irány hívei választassanak meg e kerületekben, egyáltalában szó sem volt. Ők sem kívánták, én sem mehettem volna bele, mert természetesen mi nem rendelkezünk vele, akár román, akár nem román a többség a kerületben; az illető kerület választóinak szabad elhatározása, hogy kire adják szavazataikat, és minden pártárnyalat igyekezzék megnyerni a többség bizalmát a kerületben, hogy érvényesíthesse ott a maga politikai befolyását. (*Általános élénk helyeslés.*) . . .

Arról tehát nem volt szó, hogy a kerületeknek bárminő mennyisége az ő számukra biztosított volt . . .

. . . Nem volt tehát semmiféle ilyen elpaktálás, és bocsánatot kérek, ezt elfeledtem a maga helyén említeni, de ki kell emelnem, hogy ilyen természetű ígéretekre egyes főbb állások betöltésével, személyi kérdésekkel kapcsolatban is, egyáltalában soha felszólítva nem lettem. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Tartozom az igazságnak annak hangsúlyozásával, hogy a román nemzetiségi párt vezető férfiai részéről soha semmiféle ilyen személyi aspirációk vagy személyi kívánságok a kérdésbe belevonva nem lettek. (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a közepén.*)

Mivel ezek — hogy úgy mondjam — a hatalmi érvényesüléssel kapcsolatos kérdések ilyenformán elimináltattak a megbeszélések sorából, tulajdonképpen ezek a megbeszélések a részletkérdéseknek egész hosszú sorozatára terjedtek ki, amely részletkérdéseknél állítólagos sérelmeik vagy panaszai, óhajtsaik, kívánságaik voltak a velem tárgyaló t. román férfiaknak. Ezekre nézve méltóztatassanak most megengedni, hogy részletesen ismertessem az anyagot, részletesen ismertessem a kormány által elfoglalt álláspontot. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Ez az ismertetés bizonyos jegyzetek, bizonyos feljegyzések felolvasásából áll. Én ti. a tár-

gyalások egész folyama alatt azt a gyakorlatot, azt az eljárást követtem, hogy valahányszor összeültünk megbeszélni a kérdéseket — hisz körülbelül 3—4 ilyen ciklust kiönböztethetek meg —, mindannyiszor papírra tettem azt, mielőtt kormányra jutottam volna, mint nézetemet, aztután pedig mint a kormány álláspontját az illető urakkal szemben kifejezésre juttattam, s ezeket a feljegyzéseimet nekik is rendelkezésükre bocsátottam.

Tettem ezt azért, hogy a limine lehetetlenné tegyek bárminő félreértést (*Élénk helyeslés jobb-felől.*), és tettem azért, hogy az, amit én mondok, precizírozott szövegben álljon rendelkezésre, hogy itt ne az emlékezetre legyünk utalva, ne a visszaemlékezésnél minduntalan előfordulható bona fide tévedéseknek legyünk kitéve, hanem kétségtelenül fix legyen minden szó, amit én a kormány nevében ebben a kérdésben kiejtettem. (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.*)

Ennek folytán írásban fixírozott álláspontja a kormánynak az, amit ismertetni lesz szerencsém (*Halljuk! Halljuk!*)...

... A kérdések első csoportja a társadalmi és politikai szabad mozgásra, sajtóra, egyesületi jogra stb. vonatkozik. Kijelentésem a következő volt (*olvassa*):

„Magától értetődik, hogy az ország román ajkú polgárai annak többi lakóival politikai jogok tekintetében is teljes jogegyenlőséget élveznek, az ország politikai közéletében a törvény korlátai között szabadon részt vehetnek, külön román pártot alkothatnak, úgy az országos képviselő-, mint a községi és törvényhatósági választásoknál, valamint általában a hatóságok s a hatóság rendelkezésére álló közerő részéről az ország magyarajkú polgáraival egyenlő elbánásban részesülnek. Ugyanez az egyenlő elbánás illeti meg őket a sajtóügyek s a gyülekezési és egyesülési jog kezelése terén. Román jellegű társadalmi, közművelődési, művészeti, ipari, gazdasági és közjótékonyági egyleteket szabadon létesíthetnek, a román kultúrát iskoláikban és a társadalmi életben szabadon ápolhatják és fejleszthetik. A kormány szívesen fogja venni, ha a köztisztviselők gazdasági és kulturális jellegű társadalmi mozgalmakban részt vesznek.” (*Élénk helyeslés.*)

Ennek egy része önként értetődő dolog, s megvan minden körülmények között még a legerősebb ellentétek idején is, ti. az egyenjogúság, s ez az, hogy mindazok a szabadságok, amelyek megilletik az országnak más polgárait, megilletik a románajkúakat is.

Ami azután a társadalmi és egyesülési téren való ezt a szabad mozgást illeti, ez mindenesetre szoros kapcsolatban áll azoknak a politikai tendenciáknak többé vagy kevésbé agresszív jellegével, amelyeket a románság a magyar nemzeti politika szempontjával szembe helyez.

Egy kérdés volt — s erre nézve már a múlt alkalommal nyilatkoztam —, amelyben az én nézetem eltér eddigi hivatalbeli elődeim legnagyobb részének hivatalos nézetétől, s ez a román nemzetiségi párt elismerése. Már a múltban kifejtettem, s most csak ismételtlen megérintem a kérdést, és jelzem azt, hogy én végzetes hibának tartom, hogy egy ilyen párt létezik; én azt tartom, hogy ezzel nagy kárt okoznak a t. urak éppen azoknak a céloknak, amelyeket szolgálni akarnak. De utóvégre ez az ő dolguk. Itt csak a felvilágosítás fegyveréhez folyamodhatom, de ha nem sikerül őket erről meggyőznöm, akkor szabad államnak szabad polgárait attól a jortól, hogy nemzetiségi alapon is alkot hassanak politikai pártot, megfosztani nem lehet. (*Élénk helyeslés.*) Ha meg van engedve felekezeti pártokat alkotni, ha meg van engedve pártokat alkotni az osztálygyűlölet alapján (*Igaz! Úgy van!*), akkor meg kell engedni a pártalakítást, bármennyire sajnálatos és hibás dolognak tekintjük is, nemzetiségi alapon is. (*Helyeslés.*)...

Ezután közli, hogy a tárgyalásoknak ezen a szakaszán szó esett a román nyelv bíróság előtti és közigazgatási jogairól. — Mindkét vonatkozásban annak a véleményének ad kifejezést: lehetetlen, hogy más eljárást alkalmazzanak a magyar, mint a nemmagyar állampolgárokkal szemben.

... A kormány álláspontja tehát ez (*olvassa*):

„Törvények és románok által tömegesen lakott vidékeken a nagyközönséget érdeklő hirdetmények román nyelven is meg fognak jelenni.” — Megjegyzem, hogy eddig is megjelentek. (*Helyeslés. Olvassa:*) „A községek és törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvére vonatkozó törvényes rendelkezések változatlanul fenntartatnak. Románok által tömegesen lakott vidékeken, az állami tevékenység minden ágában, azon tisztviselőknek és közegeknek, akik a néppel való közvetlen érintkezésre hivatják, a román nyelvet annyira ismerniök kell, hogy a néppel anyanyelvén érintkezessenek.” (*Élénk helyeslés.*) „Ezen cél elérésének biztosítása végett megfelelő intézkedések fognak történni, hogy a közigazgatási pályára lépő egyének a román nyelvet elegendő számban megtanulják.” (*Élénk helyeslés.*) „Azon átmeneti idő alatt, amíg ezek a rendelkezések a kívánt cél elérését teljesen biztosítanak, a kormány a lehetőség szerint olyanokat fog románok által tömegesen lakott vidékeken alkalmazni, akik a román nyelvet bírják.” (*Élénk helyeslés.*)

Itt tájékozásul mindjárt megemlítem, hogy ezek alatt az intézkedések alatt körülbelül mit értünk. Értjük először azt, hogy a gimnáziumok felsőbb osztályaiban az illető gimnázium geográfiai fekvése szerint, az egyes különböző vidékeken az ott tömegesebben beszélt nem magyar nyelv mint fakultatív tantárgy, esetleg mint görög-pótló tantárgy taníttassék. (*Élénk helyeslés.*) A másik intézkedés pedig az (*Halljuk! Halljuk!*), hogy a közigazgatási szaktanfolyamokon szintén taníttassanak az országban beszélt idegen nyelvek. (*Élénk helyeslés.*) Erre nézve bátor vagyok egy suttyomban elkövetett hazaárulásunkat már most bejelenteni. (*Derültség. Halljuk! Halljuk!*) Ti a jegyzői tanfolyamokon ez idén már nyelvi tanfolyamokat rendeztünk be nagyon jó eredménnyel. A fiatalság minden kényszer nélkül nagy örömmel fogadta ezt, és nagy eredménnyel tanulja azokat a nyelveket, amelyeket tudnia kell annak, aki jegyzői hivatását megfelelően akarja teljesíteni. (*Élénk helyeslés.*)...

Ha tehát átmegy a gyakorlatba, hogy olyan vidékeken, „ahol tömegesebben laknak nem magyar ajkú polgárai az országnak, csak olyan tisztviselő nevezhető ki, aki az ott beszélt nem magyar nyelvet érti”, a közigazgatási pályára készülő fiatalok igyekezni fognak elsajátítani a nemzetiségi nyelveket.

... A törvénykezésre vonatkozólag az újabb törvények eldöntik a helyzetet. Csak természetes, hogy nem lehetett egyébről szó, mint a mai törvényes állapot fenntartásáról. Erre nézve tehát nem is mondhatunk egyebet, mint azt, hogy polgári bíróságoknál az írásbeli beadványok nyelvének magyarnak kell lennie, de mindenütt, ahol a törvény ezt megengedi, a magyarul nem tudó felek a szóbeli kereset előterjesztésénél, illetőleg a tárgyalás folyamán anyanyelvüket használhatják. (*Élénk helyeslés.*)...

... A közigazgatásnál a tényleges állapot az ország egyes vármegyéiben nagyon különböző. Vannak vármegyék, amelyekben elfogadnak nem magyar nyelvű beadványokat, úgy a járási, mint a vármegyei hivataloknál korlátlanul; vannak olyanok tudtommal, ahol bizonyos értesítések is a feleknek nem magyar nyelven mennek; ismét más vármegyékben bizonyos korlátozások vannak a beadványok elfogadása terén, s a hatóság részéről kimenő kiadványok pedig valamenynyien magyar nyelven történnek. Most már természetesen az államosítás is bekövetkezővén, ebben a tekintetben egyöntetű eljárásnak kell majd beállnia, s erre nézve a következőleg formuláztam a kormány álláspontját (*olvassa*): „Az ország minden polgára saját elsőfokú hatóságánál” — tehát a községi vagy járási hatóságnál — „úgy írásbeli beadványait és azok mellékleteit, mint szóbeli panaszát, kérését, jogorvoslatát saját anyanyelvén terjesztheti elő, ha: 1. beadványát személyesen szerkeszti, vagy szóbeli előterjesztését személyesen adja elő (*Élénk helyeslés.*); 2. anyanyelve az illető községben vagy vidéken tömegesen használt nyelvek közé tartozik. Az elsőfokú hatóság köteles az ilyen, nem magyar nyelvű szóbeli előterjesztést közvetlenül vagy hivatalból alkalmazott tolmács segítségével akadálytalanul elfogadni, arról szabályszerű jegyzőkönyvet felvenni” — természetesen magyarul — „és a fél személyes közreműködését igénylő további tárgyalást ugyancsak közvetlenül vagy tolmács segítségével a fél által értett nyelven intézni.” (*Helyeslés.*)...

... Nagyon természetes azonban, hogy nemcsak a hivatali beszoigálatban minden magyarul történik, de minden jegyzőkönyv magyarul vétetik fel, s minden a feleknek kimenő értesítés magyar nyelven történik. (*Élénk helyeslés.*) Az megfontolás tárgyát képezheti — nem is említettem akkor, de most említem —, hogy idézéseknel például ne tegyünk-e zárójelben más szöveget is a magyar szöveg mellett (*Helyeslés.*); ellenben érdemes kiadványokat feltétlenül magyar nyelven kell kiadni azzal a kötelezettséggel, hogy az a félnek megfelelően megmagyaráztassék...

... T. Ház! Harmadik csoportja a kérdéseknek az, ahol tulajdonképpen legkevésbé lehetett véleményeltérésről szó, a gazdasági kérdések komplexusa.

A román nemzetiségi pártnak t. megbízottai igen nagy súlyt helyeztek oly kérdések taglalására is, amelyek maguktól értetődnek, és csak azért jöttek bele ezek a dolgok ebbe a jegyzőkönyvbe (*olvassa*):

„Románajkú polgártársaink gazdasági boldogulását és előmenetelét a kormány minden rendelkezésre álló eszközzel igyekezni fog előmozdítani. Gazdasági kirendeltségek s más, a gazdasági fejlődés céljait szolgáló állami intézmények felkarolják a románok gazdasági érdekeit is. Román ajkú honpolgároknak gazdasági és ipari jellegű egyesületei, vállalatai is részesülnek az állam támogatásában és segélyében, s különösen kiterjed a románokra is az az állami akció, amely a kiszegzák anyagi helyzetének javítására irányul. (*Helyeslés.*) Így például népies gazdasági előadások román nyelven is tartatnak, mintagazdaságok felállításánál, a legelőügyek rendezésénél, az állattenyésztés előmozdításánál s az erdőigazgatással kapcsolatos kérdések megoldásánál a román kiszegzák a magyarokkal egyenlő elbánásban részesülnek.” (*Helyeslés.*)

Magától értetődik, megtörténik ez ma is, hiszen a hegyvidéki akcióval kapcsolatos intenzív munkája az államnak is elsősorban nem magyar vidéken, hanem nemzetiségi vidéken történik. (*Úgy van!*)

Szóba hozatott azután egy kényesnek látszó kérdés, a telepítési akció kérdése is, amelyre nézve kijelentettem, hogy az államnak és a kormány támogatásában részesülő vállalatoknak telepítési akciója nem bír a románok ellen irányuló agresszív jelleggel, s csak arra irányul, hogy a birtokviszonyoknak a magyarság rovására való eltolódását ellensúlyozza." (*Úgy van!*) Nem is akartunk soha mást, nem is akar senki mást, mint azt, hogy az eladásra kerülő birtok, amely magyar kézen volt, a lehetőségig a jövőre is magyar kézen maradjon, a birtokviszonyok a mi hátrányunkra el ne tolódjanak. (*Helyeslés.*)

Természetes dolog, a gyakorlati eredményben ezt a célt sem tudjuk elérni, csak megközelíteni; ez védelmi cél, amelynek agresszív tendenciája senkivel szemben sincs, és amelynek nem szabad megzavarnia a jó viszonyt, amelynek magyarok és románok közt lennie kell. (*Úgy van!*) E keretekben pedig a jövőre is teljesen fenntartottam a kormány szabad kezét a telepítési akció folytatására. (*Helyeslés.*)

A kérdések legnagyobb része a tanügyi és kultuszüggyel kapcsolatos dolgokra vonatkozik. Elsősorban is igen nyomatékosan kívánták az illető urak az 1907-iki népnevelési törvény² revízióját. Igen sok tekintetben sérelmesnek tartották úgy a törvény rendelkezéseit, mint különösen azt a praxist, amely a törvény alapján kifejlődött. A kormány részéről igen alapos megfontolás tárgya volt, vajon foglalkozzunk-e a törvény revíziójával: igen vagy nem? Dacára annak, hogy vannak a törvénynek egyes rendelkezései, amelyeket szerencséseknek nem tartottunk, dacára annak, hogy ha de lege ferenda kellene ma beszélni, és szabad tér volna előtünk, a törvény egyik-másik rendelkezését talán másként csinálnók, a helyzet érett megfontolása után kijelentettük, hogy e törvény revíziójára hajlandók nem vagyunk. (*Helyeslés.*) Tettük ezt különösen abból az okból, mert e törvénynek az intenzívebb állami felügyeletet a fegyelmi jog terén is érvényesítő rendelkezéseihez úgyis ragaszkodunk, ezeket helyeseknek tartjuk, ezektől eltérni úgysem akarnánk. Így, amit a legélesebben kifogásoltak a román nemzetiségi párt részéről, azokat a rendelkezéseket úgysem változtatnók meg. Természetes azonban, hogy e rendelkezésekre abban a percben nincs a gyakorlati életben szükség, amint megszűnnek azok az ellentétes politikai törekvések, melyek ezen rendszabályok alkalmazását szükségessé teszik. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)...

A nemzetiségi felekezeti népiskolákkal kapcsolatban — fejtogeti a továbbiakban — igyekezett megnyugtani a román nemzetiségi párt képviselőit abban az értelemben, hogy a kormányzat elutasítja ugyan az 1907:XXVII. tc. revízióját, de kilátásba helyezi, hogy minden olyan eljárástól tartózkodni fog, amely veszélyeztetné a felekezeti iskolák fennmaradását. — *Tisza* azt is kilátásba helyezte, hogy a törvényekben biztosított felügyeleti jogot a kormány „teljes objektivitással és jóakarattal fogja kezelni”. — Hasonlóképpen a méltányosság alapjára kíván helyezkedni a kormány a nemzetiségi iskolákat illető *államsegély* kérdésében is. — Az 1907:XXVII. tc. nyelvi megszorításairól szólva kitér a törvény sokat vitatott 19. szakaszának értelmezésére.

... (*Olvassa:*) „A 19. §. egyáltalában nem jelenti azt, hogy az ott felsorolt tantárgyak magyar tannyelven adassanak elő — ez ti. félreértés volt —, csak azt rendeli el, hogy úgy ezek, mint a magyar nyelv a hivatalos tanterv szerint taníttassék. Amennyiben a hivatalos tanterv ellen helytálló, objektív kifogások volnának felhozhatók, a kormány kész azokat teljes jóakarattal megfontolás tárgyává tenni. A tanítói fizetéskiegészítés szempontjából a román tannyelvű iskolák a többiekkel egyenlő elbánás alá esnek, úgy az összeg megállapítását, mint a fizetéskiegészítés módját illetőleg. Ebben a tekintetben nem térhet el a kormány a román iskolákkal szemben sem az eddig is általánosan követett eljárástól.” (*Helyeslés.*)...

A kérdésre — az állami felügyeleti jog és az iskolaépületek felülbírálása, valamint az iskolaépítések terén az állam méltányos eljárását ígérve — ismét visszatér.

... Az 1907:XXVII. tc. 19. §-ának az a rendelkezése, amely szerint a magyar nyelvet olyan mértékben kell tanítani, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul, élő szóval és írásban érthetően ki tudja fejezni, nem fog a törvény

² Értsd: 1907:XXVII. tc. („lex Apponyi”).

szövegén túlmenőleg akképpen értelmeztetni, hogy az azon korú gyermek gondolatvilágát meghaladó fogalmaknak magyar nyelven való kifejezése, valamint a kifejezésnek az azon korú gyermek átlagos értelmi fejlettségét meghaladó szabatosága követeltessék meg.

A magyar szórványokon a magyar anyanyelvű gyermekek oktatásáról állami iskolák állítása vagy más alkalmas módon történik majd gondoskodás, és így tárgyaltanná válnék a románoknak az az aggodalma is, hogy az 1907. évi XXVII. tc. 18. §. alapján a román tannyelvű hitfelekezeti iskolák magyar növendékeikre való tekintettel részben vagy egészen magyar tannyelvű iskolákká fognak átalakíttatni." Ez ismétlése annak, amit mondtam... „Azon hitfelekezeti iskoláknál, melyeknél kellőképpen beigazolást nyert, hogy a románról magyar tannyelvű felekezeti iskolává történt átalakításuk annak idején netalán az egyházközösség tévedésbe ejtése mellett történt, az így keletkezett sérelem orvosoltatni fog.”

Ti. az hozatott fel két vagy három konkrét esetben, hogy írni és olvasni sem tudó egyházvezetők félrevezetésével elfogadtattak velük nyilatkozatot, amiről nem tudták, mi van benne, és a nyilatkozathoz az volt, hogy ők magyar tannyelvűvé alakíttatják át az iskolát. Erre azt mondtuk, ahol be tudják igazolni, hogy ilyen meg nem engedett módon az illetékes tényezők félrevezetése történt, mi sem lesz egyszerűbb, mint ennek reparálása. „Az annak idején tudatosan hozott határozatok azonban, az 1907. évi XXVII. tc. világos rendelkezése értelmében utólagosan meg nem változtathatók, és a magyar tannyelv tekintetében a jelenlegi állapot továbbra is érvényben marad.”

Kitér arra is, hogy a korábban államsegélyben részesült, de időközben megüresedett tanítói állások betöltése esetén az iskolafenntartók az 1907. XXVII. tc. 15. §-a alapján kérhetik a vallás- és közoktatásügyi minisztertől az államsegély újbóli megadását.

...Következik az állami népiskolák kérdése. Az állami népiskoláknál a tannyelv magyar. Ezen az alapelven nézetem szerint nem is lehet rést ütni. De nem lehet elzárkózni az elől a tény elől, hogy az a körülmény, hogy ma az állami népiskolák helyiségeiben egyetlenegy szót más nyelven, mint magyarul kiejteni nem szabad, hogy az állami iskolai tanítók igen gyakori esetben növendékeik anyanyelvét egyáltalában nem beszélik, úgyhogy azzal a szegény gyermekkel, amíg az egy kicsit magyarul meg nem tanul, egyáltalán érintkezni sem tudnak, végül, hogy az állami népiskolákba vagy a magyar tannyelvű községi iskolákba járó növendékek anyanyelvükben oktatásban egyáltalában nem részesülnek, ez a körülmény nemcsak a románoknál, hanem az ország más, nem magyarajkú polgárainál is igen messzemenő elégedetlenséget szült. (*Úgy van!*)

Én kötelességyszerűleg foglalkoztam ezzel a kérdéssel azóta a rövid idő óta, amióta most újból ebben az állásban vagyok. Foglalkoztam nem hivatalos apparátus útján, de felkértem azokat a t. barátaimat, akik künn élnek faluhelyen a nép között, az ország nem magyar ajkú népe között, akikről tudom, hogy a nép bizalmát bírják, akikről tudom, hogy a nép valódi gondolkodását felismerhetik, hogy puhatolózzanak ebben az irányban, és mondhatom, az ország minden részéből egyhangúlag azt a választ nyertem, hogy különösen az anyyira hazafias gondolkodású németiség körében lappang egy elégedetlenség, amely eddig nem nyilvánult szenvedélyesebb módon, de amely belső meghasonlásba hozza az ő érzelmi világuk egyik részét annak a magyar hazához és a magyar nemzethez vonzódó másik részével, amely valóságos lelki ellentétbe hozza az eddig anyyira megelégedett és anyyira egységes lelkivilágukat (*Úgy van!*), úgyhogy én azt hiszem, hogy nekünk nagyon komolyan kell avval a problémával foglalkoznunk, hogy az állami és a magyar tannyelvű nem állami népiskolákban nemzetiségi vidékeken valamennyi tért nyissunk az anyanyelv érvényesülésének. (*Élénk helyeslés.*)...

Különösen fontosnak tartja ennek a törekvésnek az érvényesítését a hazai németiség vonatkozásában, mert a Németországban és Ausztriában egyaránt jelentkező politikai agitáció fegyvert kovácsol a maga számára a jelen helyzetből, tehát meg kell keresni az útját és módját annak, hogy az anyanyelv — bizonyos mértékig — az állami iskolákban is érvényesüljön.

...És erre nézve azt az álláspontot foglaltuk el, hogy „a kormány gondoskodni fog róla, hogy olyan állami iskolákban, amelyekbe valamelyik, e hazában lakó nemzetiséghez tartozó gyermekek nagyobb számban járnak, ezek saját anyanyelvükből is oktatásban részesüljenek. (*Helyeslés.*) Megfelelő intézkedés fog tehát történni, hogy az országban tömegesebben beszélt nemzetiségi nyelvet tudó népiskolai tanítók elegendő számmal kerüljenek ki a tanítóképezdekből, ami által lehetővé fog válni a gyermekeknek az anyanyelvből való oktatása, valamint az is,

hogy a tanítók és az iskolákba beadott gyermekek közötti érintkezés, az első időben, míg a magyar nyelvet eléggé meg nem tanulják, ezek anyanyelvén is történhessék.” (Helyeslés.)

Szegedú³ József: Pedagógiai ideál!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ugyanerről a későbbi feljegyzésekben ez van (olvassa): „Az állami iskoláknál, valamint a községi és ezek között a határőrvidéki magyar tannyelvű iskoláknál a román anyanyelvű gyermekek előmenetele megkönnyíttessék, és hogy írni és olvasni anyanyelvükön is megtanuljanak.” Tehát tantárgy, annyiban, hogy az írást és olvasást megtanulhassák. (Olvassa:) „Ennek lehetővé tétele végett kellő számú magyar tanítóképzésben a román nyelv bevezettetik, és addig is, míg ez a rendelkezés hatását érezteti, az állam szolgálatában álló és románul tudó tanítók szolgálati beosztása lehetőleg akképpen fog történni, hogy a románság lakta vidékekre kerüljenek.” (Helyeslés.)

Most mehetiünk tovább. „Egyházaknak, egyesületeknek és alapítványoknak a törvény jogot ad nem-magyar tannyelvű középiskolák felállítására.”

Természetes, hogy ezt a kormány készséggel elismeri, ilyen intézetek államsegélyezésének ügyét azonban esetről-esetre kell a kormánynak a fennforgó körülményekhez képest és annak figyelembevételével is elbírálnia, hogy az illető vidéken van-e újabb középiskolára tényleg szükség.” (Helyeslés.) „A kormány eddig is készséggel segítette a nem magyar tannyelvű középiskolákat abban a formában, amelyben a segítetés eddig kéretett, ti. tanári fizetés kiegészítésének alakjában, és figyelmet érdemel, hogy míg az ilyen címen egy-egy középiskolának adott segély római katolikus tanintézeteknél átlag 10.000 korona” — protestánsoknál, ha nem esalódom, 12.000 korona — „addig a román tannyelvű iskoláknál átlag 19.500 koronára rüg.” Így nyomjuk el a román kultúrát ma is Magyarországon. (Derültég.)

„Ami különösen a brádi gimnázium kifejlesztésének ügyét illeti”, ez egy négyosztályú gimnázium, amelynek teljes gimnáziummá való kifejlesztéséről van szó, „ezt hajlandó a kormány jóakarattal tárgyalni. A belényesi főgimnázium jelenlegi állapotának helytartását azonban annál kevésbé tartaná indokoltnak, mert ezen főgimnázium eredetileg latin tannyelvvel és azzal a kikötéssel alapított, hogy benne az általános magyarországi tannyelv legyen irányadó, s a román nyelv tanítása hetenkint egy órán történjék. Az alapító ezen rendelkezésével szemben tehát igen nagy koncesszió román tanügy részére a mai állapot.” A belényesi főgimnáziumnál pedig harminc éves állapot most már az, hogy az alsó négy osztályban román a tannyelv, míg a felső négy osztályban magyar. Ennek a megváltoztatása kérdése felvetett, de ebbe nem mentünk bele, aminthogy seholy az intézetek tannyelvének visszafejlesztésébe e tekintetben bele nem mentünk...

Emlékeztet arra, hogy azoknak a nem magyar tannyelvű középiskoláknak az esetében, ahol a kormány államsegélyt nyújt, ez az 1883:XXX. tc. (középiskolai törvény) értelmében „bizonyos ingerenciát” nyújt a kormánynak, s ha ez az államsegély az 50 százalékot meghaladja, „tulajdonképpen teljes rendelkezési joggá válik”. — Amiért is a román tannyelvű középiskolák az államsegélyt egyáltalán nem igényeltek, a fizetéskiegészítést, mely hasonló következményekkel nem jár, — viszont igénybe vették.

...E tekintetben azt az álláspontot foglaljuk el, hogy mi pro futuro is szívesen segítjük a román tannyelvű intézeteket, azonban fizetéskiegészítés címen, tehát úgy, hogy ezért nem kapunk beavatkozási jogot, nem segítjük nagyobb összeggel, mint a többi felekezeti intézeteket, amennyiben nagyobb arányú segítést kívánnak igénybe venni, kövessék azt az utat, mint a többiek, kérjék ezt a segélyt az 1883:XXX. t.-cikk alapján, ami azután megfelelő ellenszolgáltatást nyújt az államnak is. Azt hiszem, ez a jogegyenlőség álláspontjának teljesen megfelel. (Élénk helyeslés.)

(Olvassa:) „A brádi gimnázium fejlesztéséhez a kormány készséggel hozzájárul. Célszerűnek tartja ugyan, ha ennek felső négy osztálya magyar tannyelvű lesz; ha azonban erre különösen súly helyeztetik, nincs kifogása az ellen, ha a magyar nyelv és irodalom szabályszerű tanítása mellett a felső osztályokban is román nyelven folyik a tanítás. Amennyiben a kormány által is alkalmasnak talált helyen még egy román tannyelvű főgimnázium állíttatnék, a kormány hajlandó ezt is fizetéskiegészítésben és államsegélyben részesíteni.”

Én őszintén megvallom, sem t. barátom, a kultuszminister úr, sem én nem örülnénk annak, ha ez országban a nem magyar tannyelvű középiskolák szaporodnának. Mi ezt eltévesztett kultúr-

³ Munkapárti román képviselő.

politikai akciónak tartjuk az illetők szempontjából; mi azt gondoljuk, célszerűbb eljárást követnek, ha a középiskolai szervezetekben beilleszkednek a magyar tanügy egész szerkezetébe. De azt az álláspontot foglaltuk el — azok az urak, akikkel tárgyaltunk, itt meglehetősen messzemenő óhaj-tásokkal állottak elő —, és azt mondtuk, hogy mi abban az esetben, ha a teljes összhang létrejön, ha sikerül a nemzetiségi párt programját úgy átalakítani, hogy abból a bizalmatlanság elemei teljesen kiküszöböltenének, nem zárkozunk el attól, hogy a brádi gimnázium kifejlesztésének ügyét és még egy gimnázium felállításának ügyét tárgyaljuk.

Azt hiszem, ha meggondoljuk, hogy a végén olyan szerény ellenérték ez azért a nagy előnyért, amelyet én minden szempontból látnék a román nemzeti párt politikailag ellenséges akciójának abbahagyásában, hogy hátrán vállalhatjuk a felelősséget azért, hogy ezt az ellenszolgáltatást megadni hajlandók voltunk. *(Élénk helyeslés.)*

Felmerült a határőrvidéki vagyongökszések és vagyongökségi alapok kérdése is. Erre nézve kijelentettük, hogy *(olvassa)*: „A határőrvidéki vagyongökszések és vagyongökségi alapok nem felekezeti vagy nemzetiségi, hanem területi jelleggel bírnak; a volt határőrvidéki területeken lakó összes polgárokat illetik, és minden rájuk vonatkozó kérdés ezen alapelv figyelembe vételével tartásával dönthető el, de jóakarátú figyelembevételével annak a körülménynek is, hogy a kérdéses területek lakosságának túlnyomó nagy része a román nemzetiséghez tartozik. Felekezeteknek, egyesületeknek és alapoknak internátusok felállítására való joga természetesen szintén csorbítatlanul fennáll.”

Ami a vallásoktatást illeti, „a kormány álláspontja is az, hogy a tanulók vallásos oktatása azok anyanyelvén és rendszerint az illető egyházhoz tartozó lelkész által eszközölendő; ehhez képest a jelenleg hatályban lévő rendelet helyett új, erre az elvre fektetett rendelet fog kibocsátatni” . . .

Kijelenti, hogy ő már négy évvel ezelőtt (tehát 1910-ben) helytelenítette, hogy a nem magyar ajkú tanulókat magyar nyelvű hittanoktatásban részesítsék.

. . . Egyszerűen a magyar nemzeti ügynek teszünk szolgálatot, ha a vallásoktatásra nézve azon elvre helyezkedünk, hogy az mindenütt a gyermekek anyanyelvén történjék. *(Általános helyeslés.)*

Mármost jön egy kijelentése a kormánynak, amely természetesen szorosan összefügg megint azzal, hogy minő lesz a hazai románság politikai magatartása, hogy olyan lesz-e az, amely bizalmat keltsen, és amely ösztönzésül szolgáljon a magyar nemzetnek és a magyar államnak arra, hogy a román kultúra intenzívebb fejlesztésének ügyében az állami eszközöket is rendelkezésre bocsássa. Ez lenne, hogy „a románok által tömegesebben lakott vidékeken lévő középiskolákban román anyanyelvű tanulók részére a román nyelv mint kötelező tantárgy megfelelő terjedelemben fog taníttatni.” Ez is állana más anyanyelvűekre, más középiskolákban. *(Olvassa)*: „Ugyanezen középiskolákban megfelelő intézkedés fog történni, hogy a középiskola magyarajkú növendékei a román nyelvet megtanulhassák.”

Ez az, amiről már korábban beszéltem, ti. a felső négy osztályban fakultatíve. Úgy az egész iskolai életben és tanításban, valamint különösen a történelem tanításánál különös gondot kívánunk arra fordítani, hogy a román nép múltja, tradíciói és önérzete kellő tiszteletben tartassanak. Ez is — azt hiszem — a magyar nemzeti politikának egyik sarkalatos követelménye. A magyar nemzeti ügynek rosszabb szolgálatot senki sem tesz, a magyar nemzeti ügynek nem képzelem méltatlanabb szolgálatát, mint aki a nagy magyarkodást és hazafiaskodást abban keresi, hogy megsértse ezen ország nem magyar ajkú polgárai természetes ragaszkodását saját fajtájukhoz *(Élénk helyeslés és taps.)*, saját etnográfiai egységükhöz, azt a tiszteletreméltó érzést, amelyet — veszítenének saját értékükből — ha le tudnák vetni. *(Élénk helyeslés.)* Egyszerűen akaratlanul, de hatalmas segítő társai a nemzetiségi agitátoroknak azok az ártatlan magyar emberek, akiknek hazafiaskodása ilyen káros utakon és ilyen — bocsánatot kérek — a magyar lovagias jellemhez egészen méltatlan módon nyilvánul meg. *(Úgy van! Úgy van!)* . . .

Ami most már a román felekezeti iskolák és felekezeti intézmények intenzívebb támogatását illeti, statisztikailag kimutatta a tárgyalásokon részt vevő román küldötteknek, hogy „a kormány jelenleg is [tehát 1914 elején] hétéves koránál meghaladó évi összeggel járul a román egyházi és tanügyi intézmények költségeinek viseléséhez”. — A kormány a jövőben — jelentette ki Tisza — „nem zárkózik el a kimutatandó szükséglet mérvéhez képest és az állam pénzügyi helyzetére való tekintet korlátai között, ezen segélyezés további megfelelő emelésétől sem”. — Az *egyházi autonómia* kérdéséről szólva — éppen a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi önkormányzat felfüggesztése utáni szakaszon — azt a meglepő kijelentést teszi,

hogy teljesen unikum például „az az autonómia, amivel a görögkeleti román és szerb egyház bír Magyarországon”. Különösen szembetűnő — Tisza szerint — a különbség, ha a magyarországi ortodox egyház jogait és jogállását a romániaival összehasonlítjuk.

... A kormány nagyon természetesen „tisztelőben tartja a görögkeleti román egyház jogait és az egész világon páratlanul álló autonómiáját”.

„A gyulafehérvári és fogarasi görögkatolikus egyháztartomány autonómiájának kérdése a római katolikusok autonómiájával együtt lesz megoldandó, de a kormánynak nincs ellene kifogása, hogy a megoldásnál nevezett egyháztartomány különleges viszonyai megfelelően tekintetbe véteessenek.”

Arról tehát, hogy külön szerveztessék az ő autonómiájuk, igénytelen nézetem szerint, nem lehet szó. Elő kell ezt a kérdést venni akkor, amikor a magyar katolikus autonómia kérdése általában megoldatik. Az azután elsősorban az illetékes egyházi faktoroktól függ, de a kormány részéről nem részesül elutasításban, hogy ezen egyházmegyék speciális viszonyai megfelelően tekintetbe véteessenek. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Itt sub rosa emlitem meg — amiről szintén annyi szó volt a lapokban —, hogy újabb püspökségek felállításáról egyáltalán nem volt szó. Szóba hozatott a görögkeleti magyar püspökség felállításának kérdése, amire kijelentettük, hogy a kormány jelenleg ezzel a kérdéssel nem foglalkozik, jelenleg azt felállítani nem szándékozik, a jövőt illetőleg azonban semmi irányban nem köti meg kezét ebben a kérdésben. *(Helyeslés a jobboldalon és a középben.)*

„Végül a hajdúdorogi katolikus egyházmegye beosztása, a pártatlanság kellő garanciáját nyújtó eljárás mellett revízió alá fog vétetni, és az előforduló tévedések orvosoltatni fognak.” *(Helyeslés.)*

Ezzel a kérdéssel most már behatóbban foglalkoztunk, és a dolog meglehetősen tisztán áll szemünk előtt. Az egészen kétségtelen, hogy azok az állítások, amelyek talán 40 ezret meghaladó románok bekebelezéséről szóltak, messze túlmennek a valóságon. Viszont kétségtelen, hogy az egyházmegyének keleti határszélén egynehány, éspedig elég jelentős számú, román egyházközség, olyan egyházközség is csatoltatott az egyházmegyéhez, amelynek lakossága túlnyomóan román, úgyhogy a mi adataink szerint is összeszedhető ott egy 10—12 ezer lélekből álló, kompakt görögkatolikus csoport, amelynek körülbelül kilenczederésze román és csak egytizedrésze magyar.

Én tehát azt gondolom, semmi ok nem volna arra, hogy ezeket belekényszerítsük a magyar egyházmegyébe, és ne adjuk őket vissza természetes egyházmegyéjükbe, a nagyváradi, illetőleg balázsfalvi, vagy a szamosújvári egyházmegyébe. *(Helyeslés.)*

Hasonló eljárásra természetesen az ellenkező viszonylatban is szükség van. „Azt hiszem — mondotta ekkor Tisza —, vissza kell adni a román egyházmegyékbe azokat a községeket, amelyeknek lakossága túlnyomó többségében román, viszont csatolni kell a hajdúdorogi egyházmegyéhez túlnyomóan magyar lakossággal bíró egyházközségeket.”

... T. képviselőház! Ezzel végigmentem feljegyzéseim egész sorozatán. *(Halljuk! Halljuk!)* Most már méltóztassanak megengedni, hogy röviden reaszumáljam az elmondottakat. *(Halljuk! Halljuk!)*

Abban a reményben voltam, hogy mindaz, amit előadtam, s amit hosszas, személyes bizalmas beszélgetések során együtt alaposan megvitattunk és megbeszéltünk volt, hogy mindaz elegendő indokul fog szolgálni arra, hogy a román nemzetiségi párt megtegye programjának azt a megváltoztatását, amely szerintem egyedül biztosítaná a teljes sikert. Hittem ezt annak dacára, hogy minden elfogulatlan szemlélőnek azt kell mondania, hogy tulajdonképpen ebben a — fájdalom — nagyon hosszúra nyúlt előadásban *(Halljuk! Halljuk!)* semmi olyan nincs, ami változtatna a magyar államnak jogi, mai jogi szerkezetén, ami változtatna annak nemzeti jellegén, ami megfosztaná a magyar nemzeti politikát egyetlen erősségétől is, egyetlen hatalmi pozíciójától is; ennek dacára mégis azt hittem, hogy mindezek a kérdések együttvéve olyan fontos emeltvívűvé lehetnének a hazánkban élő románság anyagi, kulturális, társadalmi érvényesülésének *(Úgy van! Úgy van!)*, jobb fejlődésének, annak, hogy jobban érezhesse magát ebben az országban, annak, hogy jobban eleget tehessen saját fajtája és hazája iránti kötelességeinek *(Igaz! Úgy van!)*, hogy mégis nehezen mondtam le arról a reményről, hogy sikerülni fog meggyőzőnöm a román nemzetiségi párt vezetőit arról, hogy ők akkor járnak el helyesen, ha ezekből a kilátásba helyezett intézkedésekből levonják az általam óhajtott konzekvenciákat.

Belátom, hogy a dolognak vannak az ő szempontjukból nagy nehézségei. Az egyik volt az a veszteség, amit politikai érvényesülés szempontjából az új választójogi berendezkedés alapján

szenvedtek. Az ő helyzetükbe képzelve magamat belátom, hogy nagyon kellemetlen meglepetés volt az, hogy a jelenleg 42 román többséggel bíró kerület száma valószínűleg 27-re száll alá...

Ezt azonban „a létező erőviszonyoknak megfelelőnek” tartja, s ezeket az erőviszonyokat a hazai román nemzetiség „az emelkedő kultúra segítségével” a javára fordíthatja. A megbékéléssel a kulturális fejlődést siettetők volna a román küldöttek, s ezzel szélesebbre tárhatták volna népük előtt a politikai érvényesülés útját.

... Másrésztől azonban belátom azt is, hogy még egy más kérdés is tette rájuk nézve a dolgot lélektanilag nagyon nehézé, és ez a nemzetiségi törvény végrehajtására vonatkozik. (*Halljuk! Halljuk!*) Hiszen, t. ház, az az impresszióm — természetesen lehet, hogy csalódom, de impresszióm az —, hogy ha csak fél szavakkal is azt mondtam volna, hogy mi a létező törvényeket végrehaj-
juk, és aztán rábíztam volna az életre, hogy ezen fél szavakból majd fél valóságok legyenek, azt hiszem, ezzel nagyon megkönnyítettem volna a megegyezést (*Úgy van!*), azt hiszem, akkor nagyon közel állottak volna egy más elhatározáshoz a t. képviselő urak. (*Úgy van!*)

De megvallom, frivol játéknak tartottam volna ebben az annyira fontos és annyira kényes kérdésben, ha ilyen módon igyekeztem volna a kérdés nehézségei felett átszúzni (*Élénk helyeslés.*), és azt hittem, hogy ha talán kockára teszem is a momentán sikert, de annak a végleges eredménynek, amelyet én jönni látok — talán egy távoli jövőben, talán akkor, amikor mi már rég nem fogunk élni —, de amelyet jönni látok, mert jönnie kell, mert a dolgok mélyében rejlő szükségesség parancsolja (*Élénk helyeslés.*), és amelynek érdekében, akár sikerül ez a lépés, akár nem, becsületes pionírmunkát akarok végezni (*Élénk helyeslés.*), annak a végleges sikernek a szempontjából azt tartom helyes eljárásnak, ha most szemébe nézünk minden nehézségnek, és feltárunk minden, esetleg kellemetlen igazságot. (*Élénk helyeslés.*)

Márpedig ebből a szempontból nézve a dolgot, nem lehet az elől elzárkóznom, hogy az 1868-iki törvényeknek egyes rendelkezéseit, éspedig nagyon fontos rendelkezéseit, lehetetlen végrehajtani. (*Igaz! Úgy van!*) Lehetetlen végrehajtani azért, mert az 1868-iki törvények az alkotmányos szabadságnak szabad gyakorlatát visszanyert magyar nemzet emelkedett hangulatának idealisztikus megnyilatkozásai voltak. (*Igaz! Úgy van!*) Az 1868-iki törvényeket meghozta a magyar nemzet abban a hitben, hogy a testvériségnek ez a majdnem önfeledt megnyilatkozása hasonló visszhangra fog találni (*Igaz! Úgy van!*), hogy ez ország nem magyar ajkú polgárai hálás örömmel fogják e törvényes alapot megragadni, hogy el lesz temetve minden félreértés; el lesz temetve minden gyűlölség; el lesz temetve minden, a magyar állam területiális egysége és a magyar nemzet politikai egysége ellen irányuló minden támadás. Az eredmény keserű csalódás volt. (*Úgy van!*)...

A törvényt kezdettől becsmérelték, heves agitációt indítottak ellene. „Más irányban kellett tehát mennünk, erősebben kellett alkotni a bíraskodásban és a közigazgatásban azt a magyar nyelvű szervezetet, amely szükségszerű alkotása ennek a félszázados fejlődésnek... Most már tehát ezen az alapon kell tovább mennünk, s azt a törvényes berendezkedést, amely létezik... azt kell fenntartanunk.”

... Azt hiszem tehát, úgy kulturális téren az iskolák, mint a közigazgatás nyelvére vonatkozólag olyan tételes törvényes rendelkezéseket kell hoznunk, amelyek a mai állapotnak megfeleljenek. (*Helyeslés.*) Ezek a rendelkezések biztosítani fogják a közigazgatás terén is a magyar nyelv érvényesülését, biztosítani fogják a magyar állami tanintézeteknél a magyar tannyelvet, de egyúttal, úgy, ahogy előadni szerencsém volt — biztosítani fogják azokat a jogos igényeket is, amelyeket méltán táplálhat ez ország minden, nem magyar nyelvű polgára, hogy a maga anyanyelvén, a maga hatóságainál megértethesse magát, hogy a maga igazát keresse, hogy a maga panaszát előadhassa, hogy a hatóság a maga álláspontját neki megmagyarázhassa, viszont tanügyi téren is biztosítja a román, egyszóval a nem magyar tannyelvű kultúrának megfelelő fennmaradását és fejlődését is.

De tagadhatatlanul úgy áll a dolog, hogy nagyon nehéz helyzetük volt a t. uraknak akkor, amidőn azt kívántam tőlük, hogy éppen azzal a kormánnyal szemben helyezkedjenek új vagy módosított program álláspontjára, amely kormány hiszen nem csinált mást, mint amit az elődei csináltak, de talán nyíltabban konstatálta álláspontját (*Igaz! Úgy van! Felkiáltások: Becsületesen!*), nyíltabban jelentette ki, hogy a nemzetiségi törvénynek bizonyos abszolúttá vált és a törvényt követő agitáció által erkölcsi előfeltételeitől megfosztott rendelkezéseit nem hajlandó végrehajtani. (*Élénk helyeslés.*)

Mindezek a körülmények azt eredményezték, hogy a román nemzetiségi párt komitéja a lapokban megjelent és mindnyájunk előtt ismert határozatot hozta. Hogy ez a határozat így ütött ki, azt, ismétlem, mélyen sajnálom, de azért én ebben a helyzetben is kell, hogy rámutassak arra,

hogy hiba volna semmibe vennünk, sőt hiba volna kevesellnünk is azt az eredményt, amely ezen egy éven át tartott eszmecsere rezidiума gyanánt fennmarad a jövő számára. *(Igaz! Úgy van!)*

Én nem tagadom, azok a megbeszélések, amelyeket számos órán át folytattunk egymással, énbennem nagyon rokonszenves emlékeket hagytak, nem tagadom, az a benyomás erősödött meg bennem, hogy oly férfiakkal állok szemben, akikkel sok tekintetben nem érthetek egyet, akiktől — fájdalom — ma is még sok fontos kérdésben mélyreható ellentét választ el, akikkel nem tartom lehetetlennek, bár sajnálnám, hogy esetleg igen erős ellentétbe kerülnének és kerülhetnének még a jövő politikai küzdelemben, de akik valóban tiszteletreméltó objektivitással minden egyéni, kicsinyes, silány momentum teljes kizárásával azt a közügyet szolgálták, mely az ő — szerintem nem helyes — felfogások szerint a hazai románság közérdeke.

És én azt hiszem, hogy maga az a tény, hogy alkalmuk volt ezeket a kérdéseket egészen szűk körben ismételtelen bizalmasan megbeszélni, talán közelebb hozott bennünket ahhoz a kölcsönös megértéshez, amely szükséges lesz arra, hogy a jövőben se hagyjuk a magyarországi románság viszonyait oly irányban fejlődni, amely kiélesítené, talán végzetes túlzásokba sodorná az ellentéteket. És ha valaki összehasonlíthatja a román nemzetiségi komiténak most kiadott határozatát, annak tartalmát, hangját, modorát a nemzetiségi párt korábbi enunciacióival, lehetetlen nem konstatálnia is bizonyos mérséklését a hangnak *(Úgy van!)*, lehetetlen nem konstatálnia bizonyos komoly törekvést a megértésre és békére, amelyet, ha ezúttal nem is érte el a célt, ha ezúttal, szerintem, nagyon hibásan megállott is a döntő lépés előtt, én sem kicsinyelni, sem meg nem értő, elítélő nyilatkozatokkal a maga fontosságától megfosztani nem akarok . . .

Annál is inkább sajnálja, hogy nem sikerült alapot találni a megegyezésre, mert „az a nagyon értékes elem, amelyet a közel hárommillió magyarországi románság képvisel”, a megegyezéssel megtalálná helyét „a magyar nemzeti politika kereteiben, . . . oly politikai akcióban, ahol nem ellenfél, de jóbarátok és szövetséges társak lennének.” S ez — összegezve *Tisza* — „fontos érdeke a magyar nemzetnek, létérdeke az erdélyi románságnak”. — Azok a félreindítások, amelyeket most sikerült elérni, nagyon becsesek lehetnek átmenetileg. De a megegyezéshez — szerinte — csak akkor lehet eljutni, „ha teljesen elimináljuk az ellentétnek, a bizalmatlanságnak, az ellenszenvnek összes vonatkozásait”.

. . . Fájdalom, ez nem következett be. Hogy mit rejt méhében a jövő, azt senki sem tudhatja. A kormány a maga részéről menni fog tovább azon az úton, melyet a nemzeti politika annyiszor vázolt, annyiszor vallott sarkigazságai szabnak elébe. Nekünk teljesítenünk kell azt a kötelességet, melyet minden kormánynak teljesítenie kell az ország minden polgárával szemben. Nekünk igyekeznünk kell megismerkedni minden panasszal, minden bajjal, minden kielégítésre, istápolásra váró érdekekkel, igyekeznünk kell a gondjainkra és felelősségünkre bízott társadalom minden rétegének, minden tagjának felkarolni minden jogosult érdekét. E mellett specialiter a nemzetiségi vonatkozású kérdésekben meg kell tennünk azokat a rendelkezéseket, melyeket önmagukban véve helyeseknek és szükségeseknek találunk. Hogy többet ne említsek, itt van a vallásitanítás szabályozásának kérdése, itt van az állami iskolákban az anyanyelvnek érvényesülése azon határok közt, melyeket jelezni bátor voltam.

Ezekre már akkor megjegyeztem, hogy ezek olyan kérdések, amelyekben én károsnak tartom a jelenlegi állapotot a magyar nemzeti politika szempontjából is *(Helyeslés.)* azért, mert oly elégtelenség forrásai az ország hazafiasan gondolkodó, nem magyarajkú polgárai közt is, amely megérleli ezeknek lelkében is a nemzetiségi agitáció számára a hangulatot. Meg kell tehát tenni ezeket, de meg kell tennünk egész kormányzati akciónkban mindent abban az irányban is, hogy a teljes összhang számára megérleljük a hangulatot. Meg kell tennünk mindent, hogy arra a helyesebb belátásra vigyük az ország román ajkú polgártársait, hogy ők saját hivatásukat akkor ismerik fel helyesen, ha a magyar nemzeti politikával való teljes egység talajára lépnek. *(Helyeslés jobbfelől.)* És ezen az úton megindulhatunk ma is, t. ház. Hiszen hála Istennek, a hazai románság keretében vannak igen számosan tiszteletreméltó és igen jelentékeny vezéregyéniségek, kik ma is már ezen az állásponton vannak. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

Én azt hiszem, hogy ha a kormány helyes politikát követ, ha a kormány megteszi mindazt, amit az itt felsorolt kérdések körül a dolog mai stádiumában megtehet, ha a kormány kiveszi azokat a méregfogait a helyzetnek, melyekre ismételtelen rámutattam, pl. a vallásoktatási rendeletet és az anyanyelv teljes kiküszöbölését a magyar tannyelvű iskolákból. Ezzel remélem, el fogja érni azt, hogy minden újabb ilyen lépésével mérsékeltbb hangulatot fog támasztani azokban, kiket ma még erős politikai ellentétek választanak el tőlünk, és szaporítani fogja számát és erősíteni fogja pozícióját azoknak a románoknak, kik ma már a teljes összhang álláspontján állanak. *(Élénk helyeslés.)*

Ebben látom feladatunkat, ebben látjuk mindnyájan feladatunkat, ezt fogjuk igyekezni, nem egyes nagy kijelentések, nem is egyes nagy intézkedések révén, de az állami élet minden vonatkozásában, a mindennapi élet terén, a jó közigazgatás, az érdekek helyes gondozása útján szolgálni (*Élénk helyeslés.*), és abban a meggyőződésben vagyunk, hogy ezzel híven szolgáljuk a magyar nemzet ügyét, s felhasználva talán az eddig elért eredményeket is, előkészítjük azt a végleges teljes egyetértést, azt a végleges teljes egybeolvadást a törekvéseknek, vágyaknak, gondolatoknak és érzelmeknek is, amelyekre szüksége van az ország minden polgárának, és amely nagy eszmét s nagy ügyet utolsó lehetetelig híven kívánom szolgálni. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps.*)

Én nem kérem arra a t. házat, hogy válaszat tudomásul venni méltóztassék. Mint méltóztatik tudni, kifejezésre talált az a kívánság, hogy nyíljk alkalom a ház minden oldalán e nagy problémával való beható foglalkozásra. Én nagyon helyeslem, méltányolom ezt a kívánságot, és nagyon fogok örülni rajta, ha ez a kérdés itt megvitatót talál, amivel szerintem csak nyerhet az ügy, tisztulhatnak az eszmék, és tisztábban láthat a közvélemény. Ennek folytán arra kérem a t. házat, hogy válaszat ne tudomásul venni, hanem annak tárgyalását napirendre tűzni méltóztassék. (*Hosszan tartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középén.*)

F

1914 febr. 20

*Bujanovics Gyula viszontválasza gr. Tisza István miniszterelnöknek
a „román paktum-tárgyalások” ügyében adott válaszára*

Képv. Napló, 1910—15, XXII. 258—259. 1.

T. ház! Engedje meg a t. ház, hogy a miniszterelnök úrnak imént elhangzott, a kérdést teljesen kimerítő, annak minden fázisát a tőle megszokott őszinteséggel feltáró s a hazafiúi magyar érzés és az igazság meggyőző erejével előadott nagyszabású fejtegetéseihez a magam részéről egészen röviden hozzáfűzhessem szerény és igénytelen reflexiómat. (*Halljuk! Halljuk!*)

Nemcsak én, aki a kormányt támogató pártnak vagyok tagja, de azt hiszem, minden higgadtan gondolkodó ember, kinek látását a pártszenvedély még teljesen el nem homályosította, kezdettől fogva meg volt győződve arról, hogy a miniszterelnök urat a tárgyalások megindításánál és vezetésénél nem a hangzatos jelszavakban megnyilvánuló és azok pufogásában ki is merülő pózolás, de az az igazi törhetetlen magyar érzés, az ország sorsa iránti az a gondos aggodalom vezérelte (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon*), amely az ő egyéniségétől elválaszthatatlan, amely vele teljesen össze van növe, amely nem latolgatja azt, vajon egyes tetteivel nem ad-e és milyen mértékben okot és alkalmat ellenfeleinek a legméltatlanabb támadásokra, de amely mindezekre való tekintet nélkül egyedül csak az általa helyeselt, az ország érdekében megfelelőnek s kívánatosnak tartott cél felé törekszik. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon és a középén.*)

Ez esetben feladatául tűzte ki, hogy a hazánk határain belül élő nemzetiségekkel sikerüljön megtalálni a teljes harmónián alapuló békés együttélés és kölcsönös megértés lehető feltételeit.

Én igen nagy eredménynek látnám, ha ebbeli törekvését siker koronázná, és ha sikerülne hazánk ama nemzetiségei között, amelyekkel való együttélésünkben ez az állapot talán még fenn nem áll, megtalálni a lelkek harmóniáján, a megbékélésen alapuló együttműködés és együttérzés maradandó feltételeit. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Hogy ez nem kiméra, egy talán elérhetetlen cél, erre talán elég meggyőző példa a százok példája, kik midőn teljes őszinteséggel bele tudtak helyezkedni a magyar nemzeti állam kereteibe, ezzel nem akadályozták meg saját külön nemzeti kultúrájuk terjedését, sőt minden téren, anyagi, kulturális és erkölcsi téren a haladásnak és fejlődésnek oly példáját mutatják, amely csak örömmel tölthet el mindnyájunkat, s amely meggyőző cáfolata annak a mesének, annak a ráfogásnak, mely itt-ott a nemzetiségeknek a magyarok által való elnyomásáról szól.

A románoknál ma még nem érett meg az a tudat, hogy saját külön kultúrájuknak, minden tekintetben való érdekeiknek akkor tesznek leginkább eleget, ha minden fenntartás nélkül csatlakoznak a magyar állameszméhez és behelyezkednek az egységes magyar állam kereteibe (*Helyeslés a jobboldalon*), ha ott keresik az ő valódi barátait, ahol azok tényleg meg is találhatók, nem pedig holmi ismeretlen tényezőknél, akik őket esetleg időnként eszközül akarják felhasználni, keresik abban a népben, amellyel a sors meg nem változtatható akarata és rendelése szerint száza-